

Summary

In this work is refined the value of moral, labour, legal education in the family, are described the questions, related to responsibility of parents for the legally improper of their duties main from which is the education of the young generation. The special attention is paid to the study of preventive meaning of education of youth, realized in the family.

Key words: education, young generation, youth criminality, prevention, family.

Отримано 13.10.2009

К. Б. МАРИСЮК

Костянтин Богданович Марисюк, кандидат юридичних наук, доцент Львівського національного університету імені Івана Франка МОН

**ДО ПИТАННЯ ПРО МАЙНОВІ ПОКАРАННЯ
ЗА КРИМІНАЛЬНИМ УЛОЖЕННЯМ 1903 р.**

Історико-правова наука, вивчаючи та узагальнюючи досвід минулого, сприяє пізнанню закономірностей суспільного розвитку, уникненню повторення помилок. Проте це можливе за умови правдивості історико-правового матеріалу. Користуватися недостовірними даними про минуле – означає робити недостовірний прогноз на майбутнє.

Саме такого вивчення, на нашу думку, потребує Кримінальне уложення 1903 р., яке, не зважаючи на свою значимість для вітчизняної правової історії, серйозним науковим дослідженням протягом уже багатьох років не піддавалось. Зважаючи на зазначене вище, запропонована стаття є актуальною.

З наведених вище причин, основною джерельною базою дослідження слугували праці науковців початку ХХ ст., наприклад, Г. Євангулова, Г. Колоколова, А. Філіппова, А. фон-Резона та ін., також використано й праці сучасних дослідників, наприклад, В. Гончаренка та Т. Непомнящої, які, з-поміж іншого, також торкалися питання Кримінального уложення 1903 р.

Усвідомлюючи, що приділити увагу всім спірним та не вивченим питанням, пов'язаним з досліджуванним нормативно-правовим актом, в межах однієї статті неможливо, зосередимо нашу увагу виключно на закріпленій у ньому системі майнових покарань.

У 70–80-ті рр. ХVІІІ ст. постійний наступ російського царизму на державність українського народу завершився остаточною ліквідацією гетьманства, руйнуванням Запорізької Січі, запровадженням у Лівобережній Україні губернського адміністративного устрою і тим самим нової судової системи, пов'язаної з новим для цього краю адміністративним поділом¹.

У першій половині ХІХ ст. була завершена ліквідація російською імперською владою і українського національного права та набула чинності російська правова система².

Серед найважливіших джерел російського права, котрі поступово поширювали свою дію на території України був, перш за все, Звід законів Російської імперії, перше видання якого було віддруковано, після його ревізії в особливих комітетах, в 1832 р., а оприлюднено 31 січня 1833 р. Це перше видання включало в себе закони чинні станом на 1 січня 1832 р.³

У 1857 р. світ побачило третє і останнє офіційне видання Зводу законів.

У 1881 р. було створено особливий комітет для розробки нового Кримінального уложення, і станом на 1899 р. Проект було підготовлено до розгляду в Державній раді.

Відтак, у 1903 р. було прийнято та поетапно введено в дію Кримінальне уложення, яке у більш пізніх неофіційних виданнях було включено до Зводу законів Російської імперії.

Кримінальне уложення врегульовувало питання, пов'язані зі злочинними діяннями, відповідальність за які не встановлювалась іншими нормативно-правовими актами, такими як церковні закони, Військовий та Військово-морський устами про покарання, Дисциплінарним уставом, Уставом про висланих, Уставом казенних і адміністративних управлінь і т.д. (ст. 5 Уложення⁴).

Аналізуючи зміст досліджуваного нормативно-правового акта можна констатувати його достатньо велику прогресивність. На це звертали увагу як сучасники досліджуваного нормативно-правового акта, так і сучасні автори.

Г. Колоколов ще 1904 р., аналізуючи Кримінальне уложення 1903 р., наголошував, що воно було незрівнянно вищим чинним на той час кримінального законодавства і може бути поставлене в один ряд з кращими кримінальними кодексами на заході⁵.

Цієї ж думки дотримуються і сучасні дослідники. Наприклад, В Гончаренко, зазначаючи, що Загальна частина Уложення 1903 р. містила багато нових статей, в основу яких були покладені засади буржуазного кримінального права⁶. Вторить йому і Т. Непомнящая, яка зазначає, що, з точки зору юридичної техніки, Кримінальне уложення 1903 р. зробило крок вперед у порівнянні з Уложением про покарання кримінальні і виправні 1845 р. і його наступними редакціями. Воно відрізнялось стислістю викладу, відповідало сучасним йому кодексам інших країн, а за класово-політичним змістом повністю задовольняло потреби російського капіталізму⁷.

Не зважаючи на те, що основним покаранням у каральній системі Уложення було позбавлення волі у різних його видах, а також пов'язані з ним покарання⁸, серед встановлених досліджуваним нормативно-правовим актом покарань передбачалось і одне майнове, назване грошовою пенєю («денежная пеня»).

Варто відмітити, що досліджуване покарання застосовується у санкціях Уложення досить часто, значно частіше, ніж в уже чинних на той час нормативно-правових актах⁹.

Грошова пеня могла застосовуватись як у виді безальтернативної (наприклад, ст. 81¹⁰, 93¹¹ Уложення), так і альтернативної (наприклад, ст. 124 Уложення¹²) санкції.

Формально можна вести мову про те, що законодавець поділив грошову пеню на дві підгрупи.

Першу з них складали покарання, які, крім карального елементу, включали в себе ще й плату на користь скарбниці за завдані їй збитки, пряме доведення яких у звичному цивільному порядку видавалось доволі проблематичним. Розмір подібних стягнень не визначався завчасно законом, у ньому закріплювались лише масштаб чи міра для відрахування такого роду стягнень. Сам же порядок обчислення відрахувань у цих випадках визначався у постановках окремих установ за приналежністю.

Другу групу складали стягнення, які накладались лише у виді покарань. Саме ця група складала тип грошових пеней; що ж стосовно стягнень, які відраховувались виключно для відшкодування збитків скарбниці, то вони мали бути поставлені абсолютно незалежно від грошової пені, як відносно розмірів, в яких вони могли бути призначені, так і відносно порядку їх стягнення, застосування до них правил сукупності та ін¹³.

Грошова пеня призначалась, як правило, як основне покарання, але деколи могла виступати і в ролі додаткового покарання. У такому випадку її законодавець називає уже не грошовою пенєю, а грошовим стягненням¹⁴.

Грошова пеня у тих випадках, коли її розмір було точно встановлено в законі, завжди визначалась лише верхньою межею – 25 рублів, 50 рублів, 100 рублів. Нижня ж її межа складала 50 копійок¹⁵.

Якщо в законі вищий розмір пені визначався не менш як сто рублів, то пеня призначалась у розмірі не менше десяти рублів¹⁶.

Сплата грошової пені могла бути відстрочена чи розстрочена судом на час не менше одного року з дня вступу вироку в законну силу.

Грошова пеня, не сплачена протягом місяця з дня вступу вироку в законну силу, а при відстрочці чи розстрочці платежу – в день настання строку, коли вирок має бути ви-

конаний, замінюється арештом на строк, визначений судом у вирокі, у наступних пропорціях: пеня до двадцяти п'яти рублів – арештом до одного тижня; від двадцяти п'яти до ста рублів – арештом від одного тижня до одного місяця; від ста до п'ятисот рублів – арештом від одного до трьох місяців; від п'ятисот до однієї тисячі рублів – арештом від трьох до шести місяців; більше однієї тисячі рублів – арештом від шести місяців до одного року (ст. 59 Уложення)¹⁷.

Варто зазначити, що, на відміну від Уложення 1845 р., досліджуваний нормативно-правовий акт не передбачав можливості замінити пеню роботами, що, на думку Т. Неспомнящої, швидше за все можна пояснити проблемами з працевлаштуванням засуджених на зазначені роботи¹⁸.

Грошова пеня, відповідно до ст. 24 Уложення, визначалась рублями і полтинами, за винятком випадків, в яких законом вказано особливий порядок їх нарахування.

У випадку сплати пені або її частини під час відбування покарання у виді арешту, що замінювало її, цей останній припинявся або скорочувався співрозмірно з внесеною частиною пені¹⁹.

Закріплював законодавець і традиційне для того часу положення, згідно якого грошова пеня, утримана в порядку стягнення покарання, якщо в Уложенні спеціально не передбачено іншого, має скеровуватись на облаштування місць ув'язнення (ст. 33 Уложення)²⁰. З зазначеного вище правила існувало декілька винятків, а саме: кошти могли надходити на рахунок Міністерства Внутрішніх Справ (ст. 252 Уложення), до спеціальних коштів лісового господарства (ст. 260 Уложення), на користь духовного відомства (ст. 337-339 Уложення), до коштів, спрямованих на сплату взаємодопомоги бідним і скаліченим робітникам та ін²¹.

Передбачалась в Уложенні і можливість відчуження у винного майна, як отриманого злочинним шляхом, так і іншого, пов'язаного зі злочинним діянням²². Очевидно, тут мова йшла про спеціальну конфіскацію майна, загальної конфіскації зовсім не було передбачено.

Варто зазначити, що досліджуваний вид покарання міг застосовуватись лише у виді додаткового покарання.

Щодо відсутності правової регламентації покарання у виді загальної конфіскації майна, то з цього приводу А. фон-Резон наводить слова тодішнього Міністра юстиції, який зазначав, що “конфіскація майна злочинця, падаючи всією своєю тяжкістю на його сім'ю, ні в чому не винну, не відповідає меті кримінального покарання і тому не може бути включеною до нової системи покарань, яка встановлюється. Більше того, якщо вникнути в значення конфіскації, то не можна не прийти до переконання, що цей захід посягає не лише на майно злочинця, а швидше навіть на майно його спадкоємців. За змістом чинних приписів, конфіскацією є повернення до скарбниці майна, що залишилось після злочинця, який за вчинений ним злочин піддався за рішенням суду або смертній карі, або покаранню, яке поєднане зі знищенням всіх його прав, у тому числі і майнових. Таким чином, майно це відбирається до скарбниці саме в той час, коли воно вже перестає належати злочинцеві і стає власністю його спадкоємців, які не брали участі в діянні, за яке застосовується цей захід”²³.

Не відкидаючи наведених вище аргументів, Кримінальне уложення 1903 р. все ж передбачало, що предмети, які заборонено виготовляти, продавати, поширювати, мати при собі чи зберігати, вилучаються і, якщо в законі не вказано особливого для них призначення, знищуються або передаються до скарбниці (ст. 36 Уложення)²⁴. Гроші ж, отримані від реалізації речей, які надійшли до скарбниці у порядку конфіскації майна, скеровувались на утримання місць ув'язнення²⁵.

На тих же засадах вилучались і знищувались або передавались до скарбниці: 1) речі, призначені чи використані для вчинення злочинів, у випадку, якщо вилучення їх спеціально передбачено у законі; 2) інші, спеціально передбачені у законі предмети²⁶.

Окрім окреслених вище видів майнових покарань у санкціях Кримінального уложення 1903 р. у виді додаткових покарань згадувались також доплата різниці між сплаченою продавцеві сумою і дійсною ціною проданої речі (ст. 610 Уложення), відібрання отриманих за злочинною угодою грошей чи іншого майна, чи подарунка, отриманого

службовцем, чи стягнення відповідної суми, чи визнання подарунка недійсним (ст. 592, 662 Уложения) та ін.

Не містило Уложения і характерних для того часу положень, які стосувались відшкодування за шкоду і збитки, завдані злочинним діянням, на користь потерпілого. За словами А. фон-Резона, це пояснювалось тим, що саме по собі такого роду відшкодування носило цивільний характер, тому усі положення щодо цього мали міститись виключно у цивільно-правових приписах²⁷.

Відтак у Загальній частині Уложения не згадується про жодні приписи з цього питання, а в Особливій лиш ті, які хоч і стосувалися цивільного відшкодування потерпілому, але накладались на винного без його клопотання (наприклад, ст. 317, 592) або замість відібрання незаконно отриманих речей (наприклад, ст. 255, 627)²⁸.

Підсумовуючи викладене вище, можна зробити наступні висновки. Кримінальне уложение 1903 р., не зважаючи на кількісне збільшення згадок у своїх санкціях майнових покарань, ставить їх у другорядне становище, віддаючи перевагу покаранням, пов'язаним з ізоляцією засудженого. У той же час, визнавати безспірним твердженням про повне нівелювання інституту майнових покарань у досліджуваному нормативно-правовому акті, не доводиться. На нашу думку, тут варто вести мову виключно про прагнення законодавців усучаснити кримінальне законодавство з врахуванням державно-суспільних перетворень та передових законодавчих традицій Європи того часу.

¹ Гончаренко В. Право України під час її перебування у складі Російської імперії / Правова система України: історія, стан та перспективи: У 5 т. – Т. 1. – Х.: Право, 2008. – С. 304.

² Там само. – С. 304.

³ Филипповъ А. Учебникъ истории русскаго права. Часть I. / А. Филипповъ. – Юрьевъ: Печатано в типографіи К. Маттисена, 1907. – С. 552-553.

⁴ Уголовное уложение. Издание 1909 года. / Сводъ Законовъ Россійской Имперіи. В 5 кн. / сост.: Н. Балкановъ, С. Войтъ, В. Герценбергъ; отв. ред. И. Мордухай-Болтовского. – С.-Петербургъ: Русское Книжное Товарищество «Дьятель», 1912. – Кн. 5. – Том. XV. – С. 235.

⁵ Колоколовъ Г. Е. Новое Уголовное уложение. Толкованіе и критическій разборъ. / Г. Е. Колоколовъ. – М.: Типо-Литографія Ю. Векеръ преемн. О. Фалькъ, 1904. – С. 7.

⁶ Гончаренко В. Право України під час її перебування у складі Російської імперії / Правова система України: історія, стан та перспективи: У 5 т. – Т. 1. / В. Гончаренко. – Х.: Право, 2008. – С. 352.

⁷ Непомнящая Т. Назначение уголовного наказания: теория, практика, перспективы. / Т. Непомнящая. – Спб.: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2006. – С. 317.

⁸ Евангуловъ Г. Г. Уголовное уложение. / Г. Г. Евангуловъ. – С.-Перербургъ: Типографія Свб. Акц. Общ. «Слово», 1903. – С. 25.

⁹ Там само. – С. 27.

¹⁰ Уголовное уложение. Издание 1909 года. / Сводъ Законовъ Россійской Имперіи. В 5 кн. / Сост.: Н. Балкановъ, С. Войтъ, В. Герценбергъ; отв. ред. И. Мордухай-Болтовского. – С.-Петербургъ: Русское Книжное Товарищество «Дьятель», 1912. – Кн. 5. – Том. XV. – С. 248.

¹¹ Там само. – С. 249.

¹² Там само. – С. 254.

¹³ фон-Резон А. К. Уголовное уложение. Краткое изложение главныхъ положений его въ сопоставленіи съ дѣйствующимъ правомъ. / А. К. фон-Резон. – С.-Петербургъ: Издание Я. А. Канторовича, 1903. – С. 55.

¹⁴ Там само. – С. 55.

¹⁵ Непомнящая Т. Назначение уголовного наказания: теория, практика, перспективы. / Т. Непомнящая. – Спб.: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2006. – С. 421.

¹⁶ Уголовное уложение. Издание 1909 года. / Сводъ Законовъ Россійской Имперіи. В 5 кн. / Сост.: Н. Балкановъ, С. Войтъ, В. Герценбергъ; отв. ред. И. Мордухай-Болтовского. – С.-Петербургъ: Русское Книжное Товарищество «Дьятель», 1912. – Кн. 5. – Том. XV. – С. 238.

¹⁷ Там само. – С. 244.

¹⁸ Непомнящая Т. Назначение уголовного наказания: теория, практика, перспективы. / Т. Непомнящая. – Спб.: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2006. – С. 422.

¹⁹ Уголовное уложение. Издание 1909 года. / Сводъ Законовъ Россійской Имперіи. В 5 кн. / Сост.: Н. Балкановъ, С. Войтъ, В. Герценбергъ; отв. ред. И. Мордухай-Болтовского. – С.-Петербургъ: Русское Книжное Товарищество «Дьятель», 1912. – Кн. 5. – Том. XV. – С. 240.

²⁰ Там само. – С. 240.

²¹ фон-Резон А. К. Уголовное уложение. Краткое изложение главныхъ положеній его въ сопоставленіи съ дѣйствующимъ правомъ. / А. К. фон-Резон. – С.-Петербургъ: Издание Я. А. Канторовича, 1903. – С. 56.

²² Уголовное уложение. Издание 1909 года. / Сводъ Законовъ Россійской Имперіи. В 5 кн. / Сост.: Н. Балкановъ, С. Войтъ, В. Герценбергъ; отв. ред. И. Мордухай-Болтовского. – С.-Петербургъ: Русское Книжное Товарищество «Дьятель», 1912. – Кн. 5. – Том. XV. – С. 241.

²³ фон-Резон А. К. Уголовное уложение. Краткое изложение главныхъ положеній его въ сопоставленіи съ дѣйствующимъ правомъ. / А. К. фон-Резон. – С.-Петербургъ: Издание Я. А. Канторовича, 1903. – С. 75.

²⁴ Уголовное уложение. Издание 1909 года. / Сводъ Законовъ Россійской Имперіи. В 5 кн. / Сост.: Н. Балкановъ, С. Войтъ, В. Герценбергъ; отв. ред. И. Мордухай-Болтовского. – С.-Петербургъ: Русское Книжное Товарищество «Дьятель», 1912. – Кн. 5. – Том. XV. – С. 241.

²⁵ фон-Резон А. К. Уголовное уложение. Краткое изложение главныхъ положеній его въ сопоставленіи съ дѣйствующимъ правомъ. / А. К. фон-Резон. – С.-Петербургъ: Издание Я. А. Канторовича, 1903. – С. 77.

²⁶ Непомнящая Т. Назначение уголовного наказания: теория, практика, перспективы. / Т. Непомнящая. – Спб.: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2006. – С. 421.

²⁷ фон-Резон А. К. Уголовное уложение. Краткое изложение главныхъ положеній его въ сопоставленіи съ дѣйствующимъ правомъ. / А. К. фон-Резон. – С.-Петербургъ: Издание Я. А. Канторовича, 1903. – С. 84.

²⁸ Там само. – С. 85.

Резюме

В статті досліджуються майнові покарання, передбачені Кримінальним уложенням 1903 р. Проаналізовано їх суть, розміри і мету застосування. Крім того дано основну характеристику кримінально-правової політики Російської держави в сфері застосування майнових покарань.

Ключові слова: покарання, політика, держава.

Резюме

В статье исследуются имущественные наказания, предусмотренные Уголовным уложением 1903 г. Проанализировано их сущность, размеры и цель применения. Кроме того дана основная характеристика уголовно-правовой политики Русского государства в сфере применения имущественных наказаний.

Ключевые слова: наказание, политика, государство.

Summary

Punishments of properties, foreseen Ugolovnoye Ulozheniye of 1903, are explored in the article. Their essence is analyzed, sizes and sweep application. Except for that basic description of criminally-law policy of the Russian state is given in the field of application of punishments of properties.

Key words: punishment, policy, state.

Отримано 8.12.2009